

Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Ginard Bujosa

Joan Estrany Bertos

1. Introducció

A la part final del segle XVIII conflueixen dues iniciatives de gran interès cartogràfic. Per una banda, l'aixecament del mapa de Mallorca (1784-1785), patrocinat per Antoni Despuig i Dameto, gravat per Josep Muntaner. Per altra, l'obra de Jeroni de Berard, amb els plànols dels nuclis urbans de diferents pobles de Mallorca (1786-1789), gravats també per Josep Muntaner.

El terme d'Inca, com és lògic, forma part del mapa de Mallorca patrocinat per Despuig i és igualment objecte d'atenció a la part descriptiva de l'obra de Berard, encara que el gravat del plànol que hauria de correspondre al nucli urbà d'Inca és desconegut, en el benentès que el fet que no ens hagi arribat no vol dir que no hagués pogut existir.

En aquestes circumstàncies, per tal de conèixer la geografia urbana d'Inca cap a final del segle XVIII s'ha de recórrer a l'edició de la *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa Gerònima en el Monasterio de San Bartolomé de la Villa de Inca...*, escrita per Josep Barberi, que inclou el plànol de la vila d'Inca [de 1808] per acompanyar l'apèndix històric [de 1807], al final de l'obra.

El plànol del nucli urbà d'Inca que es presenta (figura 1), datat l'any 1808, és vinculable amb els treballs iniciats per Berard, a pesar de la seva datació posterior (de principi del segle XIX). El plànol en qüestió, que és un producte del seu context històric, fa possible conèixer i analitzar l'estat del traçat urbà d'Inca als voltants del 1800, com a punt de partida per a un estudi del seu creixement i de l'evolució posterior. En aquest cas, una altra utilitat del plànol és la derivada de la seva georeferenciació, a partir de la qual augmenten les capacitats analítiques i de calibratge.

2. Els antecedents de Despuig i Berard

L'any 1784, el canonge Antoni Despuig i Dameto (Palma, 1745 – Lucca, 1813) promovia i patrocinava l'aixecament del millor mapa de Mallorca del segle XVIII, gravat l'any 1785 per Josep Muntaner, en quatre fulls, a una escala general aproximada 1:72.000. Entre el grup de col·laboradors, la principal responsabilitat en termes de cartografia s'ha d'assignar a fra Miquel de Petra, nom de religió del frare caputxí Miquel Ribot Serra (Petra, 1741 – Palma, 1803). [Sobre el contingut i les característiques del mapa no ens estendrem en detalls (vegeu GINARD, 2009).]

Pel que fa al terme d'Inca, en el mapa patrocinat per Despuig, de la lectura dels signes convencionals i dels elements cartogràfics, hi destaquen les propietats de l'espai rural i la xarxa de camins, més el dibuix de la vinyeta amb la vista d'Inca en perspectiva i el seu text descriptiu.

En relació amb Berard, en realitat, Jeroni de Berard i Solà (1742-1795) pretenia continuar la feina encetada per Despuig. Berard fou un dels fundadors de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (1778); era, com Despuig, acadèmic de San Fernando (des del 1775), i ambdós compartiren la protecció de l'escola de dibuix de la societat, de la qual Berard fou un dels impulsors i director.

Jeroni de Berard deixà una obra inacabada, el *Viaje a las Villas de Mallorca*, datada circa 1789, que és coneguda pels textos descriptius que acompanyaven els plànols d'una sèrie de nuclis urbans de pobles. Per aquest motiu ja és prou important. Berard dominava les matemàtiques i havia conegut els treballs cartogràfics i les tècniques de l'expedició coetània de Vicente Tofiño. El mateix Berard confessa que tenia la idea de continuar els treballs del mapa patrocinat per Despuig. Berard usava el teodolit i aixecava plànols en companyia de Sebastià Sans, prevere. Cap al 1785-1790, Berard feia treball de camp i coneixia el territori. A més de fer els plànols dels nuclis urbans, tot fa pensar que també volia revisar o actualitzar el contingut dels termes municipals del mapa elaborat per Despuig. Als pobles, Berard feia el plànol "ignographico" dels carrers i les il·letes de cases en planta,¹ una vista en perspectiva i imatges de monuments (església parroquial, convents, santuaris); a la part inferior, una llegenda emmarcava l'escut de la vila. Els gravats tenen aproximadament 360 x 480 mm (vegeu BERARD, ed. 1983: x) i són obra de Josep Muntaner, una altra coincidència amb el mapa de Despuig.

La tasca de Berard planteja diverses qüestions. Quan Berard manifestava la intenció de continuar els treballs iniciats per Despuig, eren suficients els plànols dels nuclis urbans per completar el mapa o potser voldria millorar-ne els resultats? Sembla que li voltava pel cap un concepte de "mapa total de la isla", sobre la base de diferents fonts, entre d'altres, del mapa patrocinat per Despuig, dels treballs de Tofiño i de *lo que nuestros viajes han producido* (vegeu BERARD, ed. 1983: 2).

Els textos de Berard, després de la descripció d'alguns municipis, incorporen un llistat, que titula "Explicación del mapa", on enumera els topònims de les propietats, amb indicacions sobre les dimensions i els cultius dominants. Tenen "Explicación del mapa": Andratx, Puigpunyent i Estellencs, Lluc (Escorca), Alcúdia, Santa Margalida i Maria, Artà, Felanitx, Santanyí, Campos, Algaida, Montuiri, Sant Joan, Sineu, Sencelles i Inca. En total, fins a quinze viles. Pel que fa a la relació entre l'obra de Berard i el mapa patrocinat per Despuig, el llistat del primer s'ha contrastat amb els topònims del mapa del segon en el terme d'Inca; encara que només sigui un cas particular, la correspondència del llistat dels cinquanta-un topònims de Berard amb el mapa de Mallorca és completa, excepció feta de les diferències de grafia i de dos topònims: Berard els esmenta dues vegades quan el mapa registra un únic topònim en cada cas (vegeu BENÍTEZ, GINARD, VIVES, 1997).

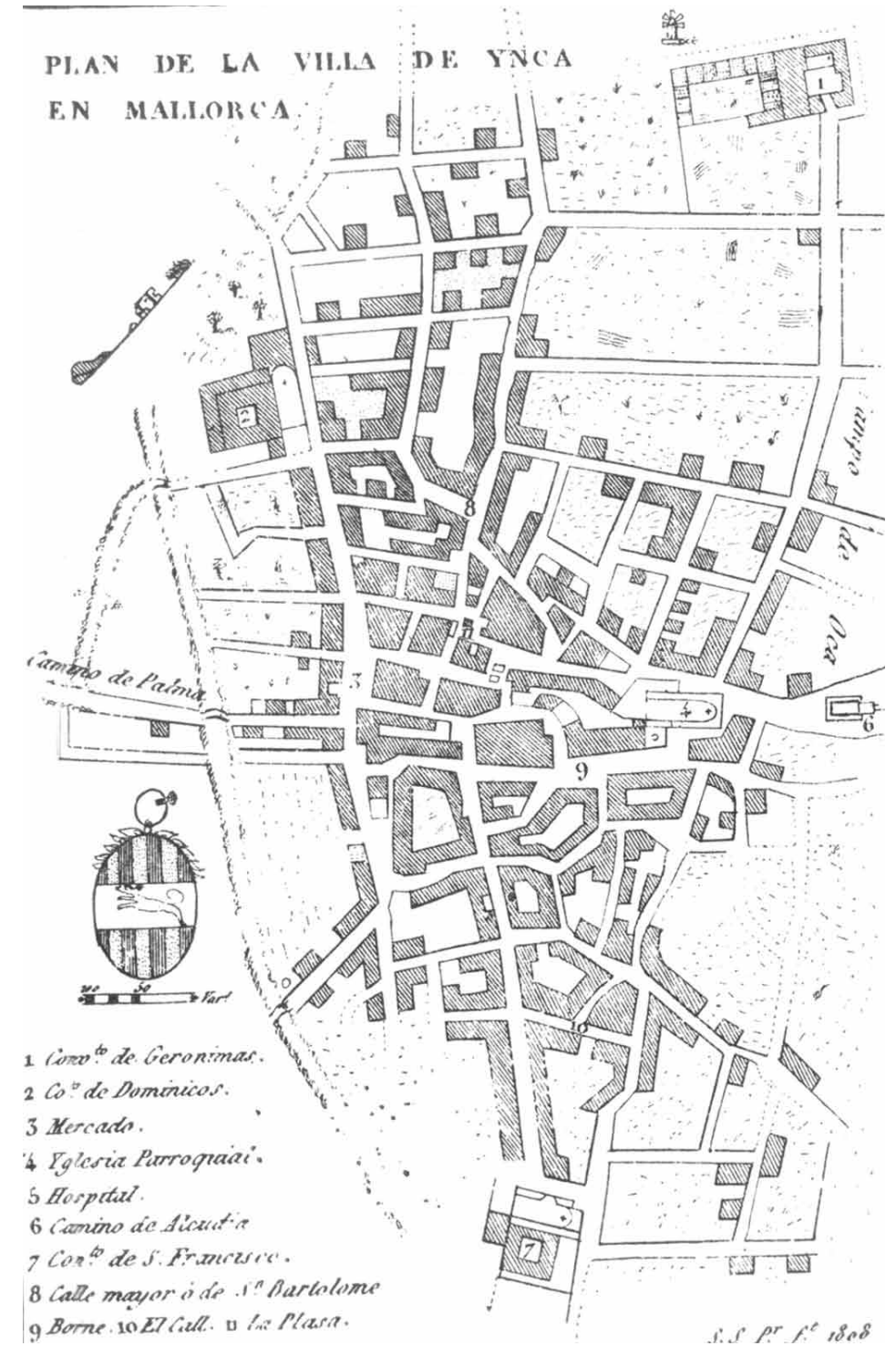

Figura 1. Plànol de la vila d'Inca de Sebastià Sans (1808)

¹ El terme *icnografia* significa delinear la planta d'un edifici.

Probablement, la defunció de Jeroni de Berard (1795) era una de les causes per les quals no acabà la totalitat de la seva obra. Com hem dit, els treballs cartogràfics de Berard han aportat una sèrie de gravats dels plànols dels nuclis de diversos pobles. Amb referència a Inca, sembla que no s'hauria arribat a fer el plànol ni el gravat, almenys en vida de Berard. En canvi, sí que podria haver acabat un mapa del terme d'Inca (avui desconegut), que correspondria a l'esmentat apartat "Explicación del Mapa", del text descriptiu de Berard. Aquell mapa, segons Bover, formava part de [...] *los mapas de los distritos de Alaró, Alcudia, Algaida, Andraitx, Artá, Binisalem, Buñola, Calviá, Campanet, Campos, Esporlas, Felanitx, Inca, La-Puebla, Lluchmayor, Manacor, Marratxí, Montuiri, Muro, Petra, Pollensa, Porreras, Puigpuñent, San Juan, Sansellas, Santa Margarita, Santa María, Santañy, Sineu, Sóller y Valldemossa, primorosamente hechos en medio pliego cada uno, cuyos originales conserva el mismo Probens,*² [...] (BOVER, 1868, I: 92).

3. El plànol del nucli urbà d'Inca

El plànol de la vila d'Inca està incorporat a l'edició de la *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu...*, de Josep Barberi, impresa l'any 1807, situat abans del text de l'apèndix històric. En conjunt, després d'un gravat de sor Clara Andreu (sense numerar) i de xxiv pàgines de crèdits, dedicatòria i pròleg, segueixen les 247 pàgines dedicades a l'hagiografia i a l'apologia d'aquella religiosa del monestir de Sant Bartomeu. Finalment, hi ha el gravat del plànol (en una làmina sense numerar) i un apèndix històric de la vila d'Inca, de 63 pàgines amb numeració pròpia. La data que hi consta és: *Palma 20 abril de 1807* [sic] (pàg. 63 de l'apèndix).

L'eclesiàstic Josep Barberi Santceloni (Palma, 1766-1826), autor de diversos treballs de caràcter històric i erudit, té el mèrit d'haver inclòs el plànol a la seva edició i d'haver compilat el textos que formen l'apèndix històric de la vila d'Inca. En el seu context, Barberi dedica explícitament el seu llibre a l'aleshores (1807) cardenal Antoni Despuig i, entre d'altres, fa referència a fra Miquel de Petra, o a les memòries de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, que foren igualment una font d'informació tant per a Despuig com per a Berard.

4. Autoria i datació

El plànol, a la part inferior de la dreta, té les referències següents: *S. S. Pr. Ft. 1808* [sic], que hem d'interpretar com: *S[ebastián] S[ans] Pr[esbítero] F[eci]t 1808*. Sebastià Sans, com a autor del plànol, ja fou identificat per Jeroni Juan Tous, que també sembla que li vol atribuir l'autoria del gravat (vegeu JUAN, 1977: 65 i gravat núm. 53).

Sebastià Sans és un personatge que havia treballat directament amb Berard. Quan es refereix a l'expedició Tofiño, Berard descriu els avantatges del *theodolite* [sic], *de cuyo instrumento saqué un perfecto y cumplido modelo de maderas de indias embebida de linaza, cosida con todas las piezas delicadas hechas de metal, construidas por el Dr. D. Sebastián Sans, presbítero mi inseparable compañero en todas las referidas pruebas a que consecutivamente nos indujo el deseo de ejercitar este nuevo theodolite* [...] (BERARD, ed. 1983: 1). Per tant, cap als anys 1785-1789, Berard aixecava plànols en companyia de Sebastià Sans fent ús del teodolit.

Segons Joaquim Maria Bover, Sebastià Sans (+ 1839) era un *presbítero i doctor teólogo*, natural de Palma, que es dedicà a *las matemáticas y a la Geografía, ciencia que cultivó todo el tiempo de su vida*. Pels seus coneixements de cartografia i planimetria, Sans aixecava, en concret, un plànol d'Inca: *Levantó una multitud de planos del tamaño de una cuartilla, algunos de ellos como los de Inca y Alcudia*

grabados por su buril que llegó á manejar con mucha destreza, como puede verse por las planchas de los mismos que conserva la familia de D. Jaime Luis Garau (BOVER, 1842: 376-377; i 1868, II: 353).³

Els contactes entre Josep Barberi i Sebastià Sans són indubtables. El 20 d'agost de 1787, Josep Barberi prenia possessió del benefici de la Seu; el Dr. don Sebastià Sans, prevere, actuava com a testimoni (GUASP, 1926: 147). A més, a través de Barberi és possible posar en relació els quatre personatges (Despuig, Berard, Sebastià Sans i el mateix Barberi). Per una banda, Barberi s'encarregava de la publicació (1816) del manuscrit de la *Vida de la beata Catalina Tomás*, escrita per Despuig. Per altra banda, en aquesta edició, Barberi fa referència directa tant a Berard (difunt) com a Sebastià Sans, de manera explícita:

"Esta es la [casa, de la Beata] que en el año 1792 compró, o mas bien concambió, D. Gerónimo Berard, con el fin de convertirla en oratorio [...]. La figura de la Beata, [...], la bendixo su Ema. [Despuig], entonces Obispo de Orihuela, el día 6 de Octubre [de 1793] [...], y el día siguiente celebró la primera Misa el Doctor D. Sebastian Sans Presbítero, beneficiado en la Catedral" (vegeu DESPUIG, 1816, pàg. 15, nota 3).

Si més no, tres dels personatges compartien l'estat clerical (Sans, Barberi i Despuig); malgrat la data de defunció de Berard, els quatre en conjunt també podrien haver-se relacionat a través de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

La datació del plànol és clarament de 1808, encara que les referències de l'edició poden induir a confusió. En efecte, la portada del llibre indica el 1807: *Año MDCCLVII* [sic]. A més, la data en acabar els textos, amb l'autorització eclesiàstica per a la impressió, és: *Palma 20 abril de 1807* [sic] (pàg. 63 de l'apèndix). Per tant, és probable que, encara que les dates de la portada i del final del text siguin del 1807, el llibre s'acabés d'estampar i enquadrar dins l'any 1808, amb la inclusió final del gravat del plànol, sense numerar. Sigui com sigui, el plànol d'Inca de Sebastià Sans es feia públic amb una vintena d'anys de retard respecte als plànols gravats de Berard.

Un cas similar a la inclusió del gravat del plànol d'Inca per acompanyar l'apèndix històric de la vila d'Inca de Barberi seria el del plànol de Campos, que acompanya el manuscrit de la miscel·lània de Bover, incorporat entre els fulls 1 i 3 de la transcripció de la *Història de Campos* de Francesc Talladas de 1815, feta per Bover l'any 1839 (Tom IX, f. 213 i ss) [reproduït a BERARD, ed. 1983: 175]. Aquest plànol té relació amb un altre plànol manuscrit de Campos, és el *Plan ignográfico de la Villa de Campos è la Isla de Mallorca*, de l'arxiu de la família de Can Cosmet (signatura 225), de Campos.⁴ És un full manuscrit, en paper, en color, de 385 x 500 mm (vista, 55 x 433 mm; plànol, 225 x 433 mm; zona de llegenda, 40 x 433 mm). Sense datar i d'autor desconegut, és un plànol inacabat, dibuixat "a l'estil dels de Berard", datable abans de 1810 (ROSSELLÓ VERGER, 1964: 210-211). El plànol es conserva adjunt a la còpia de l'obra de Talladas; de fet, el plànol acompanya el manuscrit de la *Història de Campos* (1815) de l'arxiu de Can Cosmet. Sens dubte, l'objectiu era ajustar-se al format i a les característiques dels gravats dels plànols de Berard. En relació amb les seves característiques estilístiques, s'ha de consignar igualment l'existència d'un plànol manuscrit molt similar, a la mateixa escala i més complet, del nucli de Llucmajor, datat a final del segle XVIII, conservat a la Biblioteca Nacional d'Espanya (MR/43/090). Per la semblança, l'interrogant que es planteja és la possible coincidència en l'autoria dels dos plànols manuscrits, el de l'arxiu de Can Cosmet i el de Llucmajor de la BNE.

³ Llorenç Pérez Martínez afirmava desconèixer si els plànols de Sebastià Sans podrien haver anat a parar a una biblioteca adquirida per l'Ajuntament de Palma l'any 1906 (vegeu BERARD, ed. 1983: 3, nota 3).

⁴ Hem d'agrair a la senyora Francisca Oliver Mut no només les facilitats per consultar l'original, sinó també tota la valuosa informació addicional aportada.

² Jaume Antoni Proens Bennàsser (Felanitx, 1799 – Palma, 1865). Advocat i antiquari, que reuní una important col·lecció (vegeu GEM, vol. 14: 30).

5. Descripció del plànol

El plànol del nucli d'Inca té per títol *Plan de la Villa de Ynca en Mallorca*; com hem indicat, està signat per Sebastià Sans [S.S.] i datat l'any 1808. És un gravat, de 147 x 97 mm. Té una escala gràfica en *Vars*. [*Varas castellanas*] [100 *varas* = 6,4 mm; una *vara*, 0,8359 m]. De la mesura de la regleta, en resulta una escala aproximada 1:12.000. Aquest valor podria ser indicatiu del fet que el gravat del plànol d'Inca fos objecte d'una probable reducció de l'escala, atès que en els plànols d'altres nuclis, també relacionats a l'obra de Berard, hi resulten uns valors d'escala de l'ordre 1:3.000 i 1:6.000.⁵

El plànol té l'orientació desplaçada cap a mestral; el símbol d'una mitja fletxa indica el nord (cap a l'angle superior de la dreta). La planimetria reproduïx la planta dels carrers del nucli urbà i les illetes de cases. Són identificables les plantes dels edificis del convents i de l'església parroquial, els llevadors, el torrent, els ponts i un signe d'un molí de vent i signes d'arbrat, entre els aspectes més significatius. El plànol inclou el dibuix de l'escut d'Inca.

La toponímia a l'interior del plànol és escassa, centrada únicament en dos noms: *Campo de Oca* (el Camp d'Oca) i *Camino de Palma* (el camí de Palma), però s'amplia a través dels nombres amb els noms corresponents definits a la llegenda (taula 1):

NÚM.	DEFINICIÓ	IDENTIFICACIÓ
1	Convto. de Geronimas	Convent de les Jerònimes
2	Coto. de Dominicos	Convent de Sant Domingo
3	Mercado	Mercat (antiga plaça del Mercat, actual carrer de Jaume Armengol)
4	Yglesia Parroquial	Església parroquial
5	Hospital	Antic Hospital, al cantó del carrer d'en Palmer amb la plaça de Santa Maria la Major
6	Camino de Alcudia	Camí d'Alcúdia
7	Conto. de S. Francisco	Convent de Sant Francesc
8	Calle Mayor ó de Sn. Bartolome	Carrer de Sant Bartomeu (antic carrer Major de Sant Bartomeu)
9	Borne	Es Born
10	El Call	Es Call
11	La Plasa	La Plaça (actual plaça d'Espanya)

Taula 1. Llegendes del plànol de 1808

Quant a les característiques formals del plànol, és necessari fer notar que, en funció dels diferents exemplars consultats, els respectius plànols tenen alguns detalls (les subdivisions de la regleta de l'escala gràfica o el tipus de lletra) que no són exactament iguals.

L'edició del gravat del plànol d'Inca seguia les vicissituds de la particular trajectòria de la publicació de la vida de sor Clara Andreu i de l'apèndix històric d'Inca. Josep Barberi havia treballat en la vida d'aquella religiosa des de l'any 1791 i la tenia acabada al final del 1801. Entre l'any 1802 i el 1805, Barberi havia intentat la impressió a Mallorca, a València i, fins i tot, a Madrid.

⁵ Ens referim, en concret, als esmentats plànol de Campos del manuscrit de la miscel·lània de Bover i al plànol manuscrit de Campos de l'arxiu de la família de Can Cosmet.

En aquelles dates, Barberi indicava que: "Se ha pensado en añadir un Compendio histórico de la Villa de Inca, que ahora se trabaja, y dedicar la obra al Cardenal Despuig", en una edició de 500 exemplars (vegeu GUASP, 1926: 117-118). Finalment, la publicació a Mallorca es duia a terme per la implicació personal de Barberi, que l'any 1807 intervenia per ajudar la impremta del seu nebot Melcior Guasp (11 de juny de 1807) (vegeu GUASP, 1926: 91 i 140).

Fins i tot, Gaspar Melchor de Jovellanos dedicava un comentari particular contrari a la inclusió de l'apèndix històric d'Inca quan l'edició de la vida de sor Clara Andreu arribava a les seves mans. Segons carta de 4 de juliol de 1807:

"La impresión fue de su agrado pues la encontró bella y bien cuidada. Unido con la Vida de Sor Clara Andreu publicó un apéndice histórico de la villa de Inca, a lo que Jovellanos dio mucha importancia y opinaba valía la pena de haberlo publicado por separado, exclamando "ojalá que Vm le apease de las ancas de Sor Clara porque nunca nos pareció bien que saliese en tal muntura" (vegeu GUASP, 1926: 117).

Per tant, si bé els plecs amb els textos estaven impresos durant l'any 1807, tot indica que la làmina gravada del plànol d'Inca de Sebastià Sans (de 1808) fou incorporada en les enquadernacions posteriors. També és lògic pensar que el gravat del plànol era objecte de diferents tiratges, amb els probables retocs de la planxa, la qual cosa explicaria les petites diferències segons els exemplars de l'edició que es consulti.

Per tancar la qüestió "editorial", també s'ha de deixar constància que, a més de les impressions originals de 1807-1808, hi ha una edició facsímil posterior de l'*Apèndix històric de la villa de Inca*, circa 1970, amb una introducció de Llorenç Pérez.

6. L'apèndix històric d'Inca, de Josep Barberi

El plànol de la vila d'Inca està incorporat a l'edició de la vida de sor Clara Andreu, de Josep Barberi, situat abans del text de l'apèndix històric, de 63 pàgines amb numeració pròpia. Barberi és el responsable de la redacció dels textos de l'apèndix històric de la vila d'Inca, amb el mèrit afegit d'incloure el plànol de Sebastià Sans, que es considera inseparable del text de l'apèndix.

Aquest *Apendice Historico de la Villa de Inca* és una recopilació de notícies històriques i de llocs emblemàtics, que ocupa dotze capítols (pàg. 1-38), mentre que una segona part (pàg. 38-63) és dedicada als personatges locals (segle XIII - segle XVIII), titulada "De los varones ilustres de esta Villa". Els dotze primers apartats són: [1] "Inca Romana, Goda, y Arabe". [2] "Escudo de Armas de Inca y del motivo con que las adquirieron". [3] "Repertimiento del termino de Inca". [4] "Breve noticia del estado floreciente de Inca desde la Conquista, hasta el siglo XVII". [5] "Contagio que se padeció en Inca en 1652". [6] "Estado presente de la Villa". [7] "De la Iglesia Parroquial". [8] "Del Hospital". [9] "Convento de Santo Domingo". [10] "Convento de San Francisco de Asís". [11] "Convento de Religiosas Geronimas". [12] "Oratorio de Santa Magdalena".

A més de la incorporació de dades de la seva pròpia collita, Josep Barberi fonamenta les seves aportacions sobre la base de fonts documentals d'arxiu (episcopal o d'Inca) o a criteris d'autoritat, com autors clàssics (Plini, Marcial, Tàcit, etc.), alguns autors hispànics (Ambrosio de Morales, Gerónimo Zurita, etc.) i, sobretot, autors insulars de referència, com Joan Binimelis, Joan Dameto —que copiava Binimelis— i Vicens Mut, Jeroni Alemany o el "nuevo mapa de Mallorca" [de Despuig]. Així mateix, cita altres personatges, com Bonaventura Serra o Cayetano de Mallorca, i altres obres, com la *Història de Menorca* de John Armstrong (publicada el 1756), o les cròniques de diverses congregacions religioses. En particular, és significatiu el fet de recu-

perar els continguts de l'obra inèdita de Joan Binimelis (final del segle XVI), com també ho fan Jeroni de Berard i altres coetanis (per exemple, Francesc Talladas).

Josep Barberi segueix un esquema que té similituds amb d'altres casos. Interessant és l'abast que té, de les quals es podrien trobar alguns exemples.⁶ En aquest cas, també és possible comparar el seu contingut amb el text de Berard, *Villa de Inca y su término* [1789] (BERARD, ed. 1983: 255-266) i la transcripció de Gabriel Pieras (PIERAS, 1980).⁷ A efectes comparatius, es fan evidents diverses coincidències amb el text de Berard, tot i tenir en compte que, en general, Barberi és més “historiogràfic” i Berard més “topogràfic”.

A l'apèndix històric de la vila d'Inca destaquen, en conjunt, els orígens romans de la vila i les referències a l'època islàmica, alqueria i cap de districte. Deixant de banda el gairebé tòpic d'Inca com la “major alqueria de Mallorca”, la base islàmica és deduïble a partir de la lectura de les referències del Llibre del Repartiment: “prop de la vila d'Inca” [pàg. 13]. Interessen igualment la reproducció de la nòmina dels receptors del Repartiment al districte d'Inca [§ 3, pàg. 8-14, que tenia un precedent en Joan Binimelis], o els catastròfics efectes de la pesta de 1652 a Inca [§ 5, pàg. 18-20]. Així mateix, l'escut de la vila [“un perro de plata en campo azul”, pàg. 7], o les descripcions dels edificis de l'església parroquial, de l'Hospital, dels convents de Sant Domingo, de Sant Francesc i de Sant Bartomeu i l'oratori de Santa Magdalena.

Els aspectes de caràcter geogràfic es troben especialment al capítol sisè, [§ 6] “Estado presente de la Villa de Inca”, així com en altres apartats de manera dispersa. Les informacions més geogràfiques comencen per les de situació: Inca està gairebé en el centre de Mallorca, no lluny de “la muntanya”, a quatre llegües i tres quarts de distància de la ciutat de Palma pel *camí d'Inca* [§ 1, pàg. 1]. El terme d'Inca té forma romboïdal, amb uns costats d'una llegua i mitja del SOE al NE i d'una llegua del NOE al SE. Limita, al nord, amb Selva; al sud, amb Sencelles; a l'oest, amb Binissalem; i a l'est, amb Muro, sa Pobla i Campanet.

En els inicis del segle XIX, la fertilitat de la terra i el treball dels conradors (“els millors de Mallorca”) donaven collites quantificades de blat, ordi, civada, llegums, oli, vi, cànem i lli, juntament amb la ramaderia ovina, caprina, vacuna, porcina i mular. Entre els arbres, abundaven l'ametler (un cultiu aleshores primerenc a Mallorca), la figuera, el cirerer, l'albercoquer, la prunera i altres fruitals. L'horticultura era important al Camp d'Oca, al Rafal Garcès i altres indrets. [La presència d'aigua al Camp d'Oca, que es remunta als *qanats* d'època islàmica, explica els cultius d'horta.] Una prova de l'antiga puixança de la producció de vi era l'existència del celler del rei per recollir el delme; també el celler del capítol, alienat l'any 1643, i el celler del bisbe, del qual quedaven vestigis a principi del segle XIX. També és notable l'exportació de la collita de safrà.

Josep Barberi assenyalava la decadència dels oficis artesans (respecte de l'any 1600) i recorda que els antics gremis pagaren la torre del campanar de l'església parroquial. Fa una menció explícita als gerrers i a l'anomenada *obra d'Inca*. Assenyalava en concret el *Dijous bo* (és la probable primera referència)⁸ i deixa constància del mercat dels dijous i de la fira del diumenge després de Sant Lluç, i dels dos diumenges següents, amb la qual cosa Inca havia estat “el centre del comerç interior de l'illa”.

6 Per proximitat cronològica, la *Història de Campos*, de Talladas (1815).

7 Gabriel PIERAS SALOM (1980) publicava el text de Berard sobre Inca, al setmanari *Dijous*, uns anys abans l'edició completa feta per Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ (1983).

8 En aquest sentit, vegeu també en aquest mateix volum la comunicació presentada per Miquel Pieras Villalonga: “Dijous Bo (1807-1918).”

En relació amb el volum de la població, que s'havia vist afectat per la decadència, Barberi aporta la xifra “que no passa de 778 focs o llars”, extreta de les memòries de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País de 1784, amb la qual cosa coincideix amb el mapa de Despuig i amb Berard. Això no obstant, Josep Barberi actualitza el còmput d'habitants a l'any 1805: 2.252 *personas de comunión* i 786 de *confesión, y párvulos*; en total, 3.538 persones.⁹

7. Els elements del plànol

El plànol del nucli urbà d'Inca representa l'estat de l'estructura urbana a principi del segle XIX, amb tota una sèrie d'elements i aspectes particulars.

Elements físics

El plànol no excel·leix en la representació d'elements físics, tot considerant que no és tampoc la seva finalitat. No obstant això, un aspecte físic ben identificable és el llit del torrent de Mandrava o de Cantabou, a la part de ponent de la vila, amb tres ponts per tal que els camins salvin el curs del torrent. Actualment, cobert i canalitzat, segueix el traçat de la Gran Via de Colom.

Camins

La centralitat del casc urbà primitiu s'hauria estructurat a l'entorn de l'eix viari del camí de Palma (est) i del camí d'Alcúdia (oest). Cap a la perifèria, s'ha de fer esment de la notable xarxa de camins.¹⁰

Estructura urbana

Sense ser exhaustius, si es consideren els efectes de l'estancament de l'evolució demogràfica a la segona meitat del segle XVII, un dels centres d'interès del plànol de l'any 1808 rau en el fet que mostra una estructura urbana relativament poc evolucionada des de la primera meitat del segle XVII, en la mesura que la recuperació econòmica i demogràfica d'Inca s'hauria de situar durant el segle XVIII.

Carrers i illetes

Entre els diferents carrers i illetes, destaca l'anomenat carrer Major de Sant Bartomeu, el qual té continuïtat amb el carrer Major de Sant Francesc. Ambdós marquen un eix N-S que uneix els dos extrems del casc urbà on es localitzen els convents que donen nom als carrers. Cal esmentar que l'actual carrer Major es correspon amb l'antic carrer de la Rectoria.

Edificis

Un element que destaca molt és la planta dels tres convents, tots en una situació perifèrica, al límit del casc urbà. La planta dels convents és la que tenien en l'estat anterior al procés desamortitzador. Si bé una primera desamortització els afectava relativament (el de Sant Francesc fou tancat el 1821), definitivament l'any 1835 foren suprimits els convents de Sant Francesc i de Sant Domingo, i reduïda la comunitat del de Sant Bartomeu.

9 La referència és interessant perquè s'aproxima al nombre total d'habitants, en una època preestadística. Lògicament, aquest recompte de població seguia els registres parroquials de control del compliment de l'obligació pasqual. Sense que sigui possible establir una norma fixa, en termes generals, les “persones de comunión” eren normalment les de més de 14 anys, considerades gairebé “adultes” a tots els efectes; les “persones de confesión” eren les que estaven obligades a confessar, però sense haver rebut la primera comunión, és a dir, entre els 8-9 anys i els 12-13 anys; els “pàrvuls” eren els nins i nines fins als 7 anys, que no havien adquirit “ús de raó” ni de confessar-se.

10 Sobre els camins, encara que la cronologia sigui posterior, vegeu en aquest mateix volum la comunicació presentada per Gabriel Pieras Salom: “Definició dels camins veïnals d'Inca (1848-1979).”

El convent de Sant Bartomeu, situat a tramuntana, en un lloc elevat i aïllat, allunyat del centre de la vila, gairebé dins l'espai rural, té l'origen en una antiga església documentada, com a mínim, des del segle XIV. La construcció de l'edifici conventual començava durant el segle XVI, després de l'arribada de la comunitat de monges jerònimes, procedents del puig de Santa Magdalena, l'any 1534. A final del segle XVIII, Berard el situa a 200 *pasos geométricos* (276,8 m; un pas geomètric, 1,384 m) de la vila, cap al NO; assigna a l'església 21 *varas* (17,55 m) de llarg i 8 *varas* (6,69 m) d'ample; al tancat del convent i l'hort, 84 x 71 *varas* (70,22 m x 59,35 m).¹¹ Segons Barberi (1807), les terres dels camps entre el nucli de la vila i el monestir es conraven.

El convent de Sant Domingo, cap a la part de ponent del nucli, rebia la llicència de fundació el 9 de desembre de 1604. L'església actual fou començada l'any 1664 i beneïda el 1689; el claustre fou construït a partir del 1730. Segons Berard, l'església tenia 39 *varas* (32,60 m) de llarg i 13 ½ *varas* (11,28 m) d'ample; el claustre, 31 *varas en cuadro* (25,91 m).

El convent de Sant Francisc, a migjorn, també es remunta al segle XIV i és el convent franciscà més antic de la Part Forana de Mallorca. La llicència de fundació és de l'1 de gener de 1325; l'edifici s'iniciava l'any 1364 i les seves parts eren objecte d'obres, reformes i ampliacions fins al final del segle XVIII. Berard assigna a l'església 42 *varas* (35,11 m) de llarg i 18 *varas* (15,05 m) d'ample.

Quant a l'església parroquial, al sector de llevant, la parròquia de Santa Maria d'Inca està documentada el 1248, potser situada al puig del convent de Sant Bartomeu, sobre una antiga mesquita (segons Barberi, pàg. 24). En el seu emplaçament actual (com figura al plànol), l'església fou edificada sobre una de més primitiva, que estava acabada a principi del segle XIV; el nou temple parroquial de Santa Maria la Major s'iniciava l'any 1706 i el 1807 estava sense acabar (Barberi, pàg. 27-28). Berard, que en fa una descripció *in situ*, consigna unes mesures de l'església de 52 ½ *varas* (43,88 m) de llarg i 15 ½ *varas* (12,96 m) d'ample; a la torre del campanar, 5 *varas en cuadro* (4,18 m).

L'antic Hospital es remunta al segle XIII (documentat l'any 1281); enrunat durant el segle XVII, l'any 1807 en subsistia l'oratori que, segons Berard (1789), estava inutilitzat; tenia "todo su largo exterior 26 pasos" (35,98 m).

Mercat

El tradicional mercat dels dijous se celebrava a l'actual carrer de Jaume Armengol. Per substituir aquella antiga plaça del Mercat, l'Ajuntament començà a construir el Mercat Nou l'any 1900, que al 1935 fou de nou reubicat a la plaça dels Porcs Nova, avui plaça del Bestiar.

El Call

El topònim fa referència a la ubicació de la notable minoria jueva d'Inca. El Call té el seu origen en el segle XIV quan, l'any 1346, una cèdula del rei Pere el Cerimoniós establia la creació del Call a Inca.

La Plaça

Fa referència a la plaça Major, actual plaça d'Espanya.

A llevant, a la sortida del camí d'Alcúdia, els rentadors o llavadors, i també probablement abeuradors, se situen prop del Camp d'Oca, on la presència de la Font de la Vila, captada des d'època islàmica mitjançant qanats, també permetia l'existència d'horts.

Finalment, no hi ha molins representats dins el nucli urbà, però el dibuix d'un petit molí a l'extrem superior de l'esquerra del plànol, a tramuntana, indica la situació correcta dels molins de vent a l'elevació del serral dels Molins o de les Monges.

8. La georeferenciació del plànol de la vila d'Inca. Evolució espaciotemporal: segles XIX-XXI

El fet de disposar del plànol del 1808, aixecat amb un criteri d'escala, permet assolir un segon objectiu d'aquest treball: la seva georeferenciació. L'alineació de dades geogràfiques a un sistema de coordenades conegut permet visualitzar, consultar i analitzar amb altres dades prèviament georeferenciades. Amb tot, la georeferenciació és el procés d'escalat, rotació, transformació i redreçament d'una imatge, perquè coincideixi amb unes mesures i una posició geogràfiques.

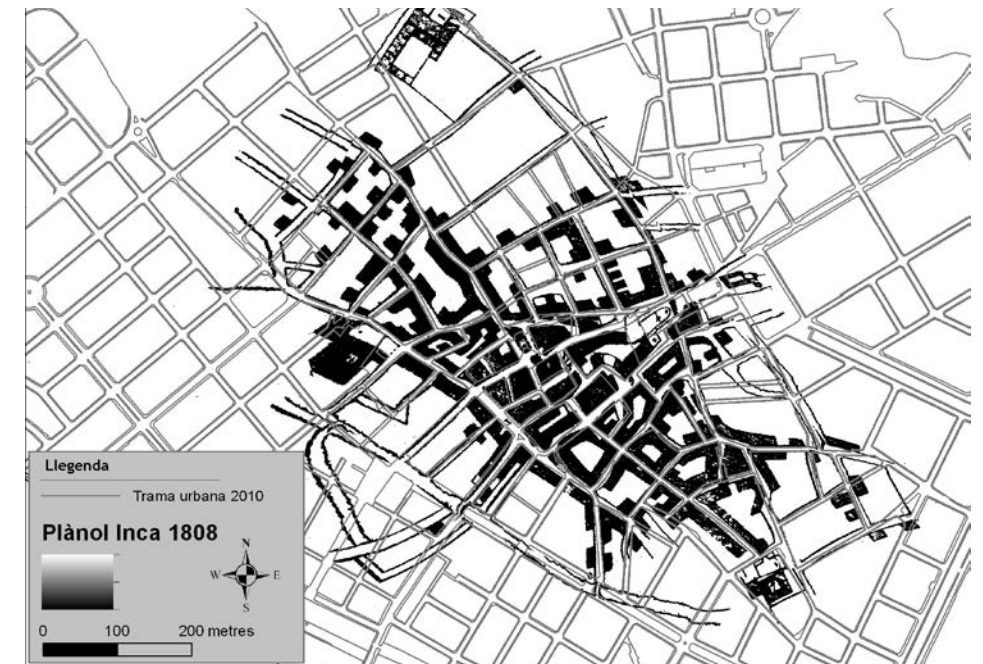

Figura 2. Georeferenciació del plànol d'Inca del 1808 sobre la trama urbana del 2010

Hom pot georeferenciar –entre d'altres– imatges, fent que una georeferència sigui un identificador exclusiu de la ubicació concreta d'aquella imatge. Per georeferenciar-la, cal primer establir punts de control, introduint les coordenades geogràfiques conegudes d'aquests punts, seleccionant el sistema de coordenades i altres paràmetres de projecció, així com minimitzant els errors. Aquests errors –encara que residuals– són la diferència entre les coordenades reals dels punts de control i les coordenades predites pel model geogràfic, creat a partir dels punts de control. Aquests proporcionen un mètode per determinar el grau de precisió del procés de georeferenciació. Hi ha diverses eines SIG¹² disponibles que permeten la referenciació d'imatges en algun sistema de coordenades geogràfiques. En aquest estudi s'ha procedit a la georeferenciació del plànol de la vila d'Inca (figura 2) a través del programari ArcGIS 10.0, digitalitzant 250 punts de control tot aplicant la interpolació per *splines*, forma d'interpolació on l'interpolant és un tipus especial de funció polinòmica definida a trossos i anomenada *spline*.

¹¹ En termes de planimetria i cartografia, les referències a distàncies, mesures, direcció, orientació i situació interessin perquè són el punt de partida per a plantejar la representació sobre l'espai i a escala. Òbviament, sobretot a les fonts antigues, les dades poden estar més o menys ajustades a la realitat dels fets.

¹² Sistemes d'Informació Geogràfica.

La simple georeferenciació demostra que el plànol està escalat sobretot al seu triangle central, mentre que cap a la perifèria tendeix a la distorsió i resta com a simple representació gràfica dels elements i estructura urbana. Així doncs, el plànol està fet a escala i respecta un criteri de proporcionalitat i de localització, encara que la planimetria no respongui a una exactitud estricta en l'escala. En aquest sentit, seria un plànol "pretopogràfic" (perquè s'avança gairebé un segle als mapes pròpiament topogràfics).

El resultat més evident d'aquesta tècnica permet afirmar que la trama urbana actual del casc antic d'Inca ha romàs pràcticament intacta. Per tant, es tracta d'una planta d'origen medieval, que ha sofert modificacions de caràcter puntual. Així, mitjançant l'enderrocament d'illetes, a principi del segle XX es procedí a l'eixample dels carrers del Comerç i Hostals o a la creació de les places d'Espanya i de l'Àngel. Més recentment, a les darreries del segle XX, es procedí a la creació de la plaça de Santa Maria la Major. Igualment, aquesta tècnica de georeferenciació és el punt de partida per analitzar l'evolució espaciotemporal de la geografia urbana d'Inca entre els segles XIX i XXI (figura 3), ampliant l'anàlisi realitzada per ESTRANY (2000).

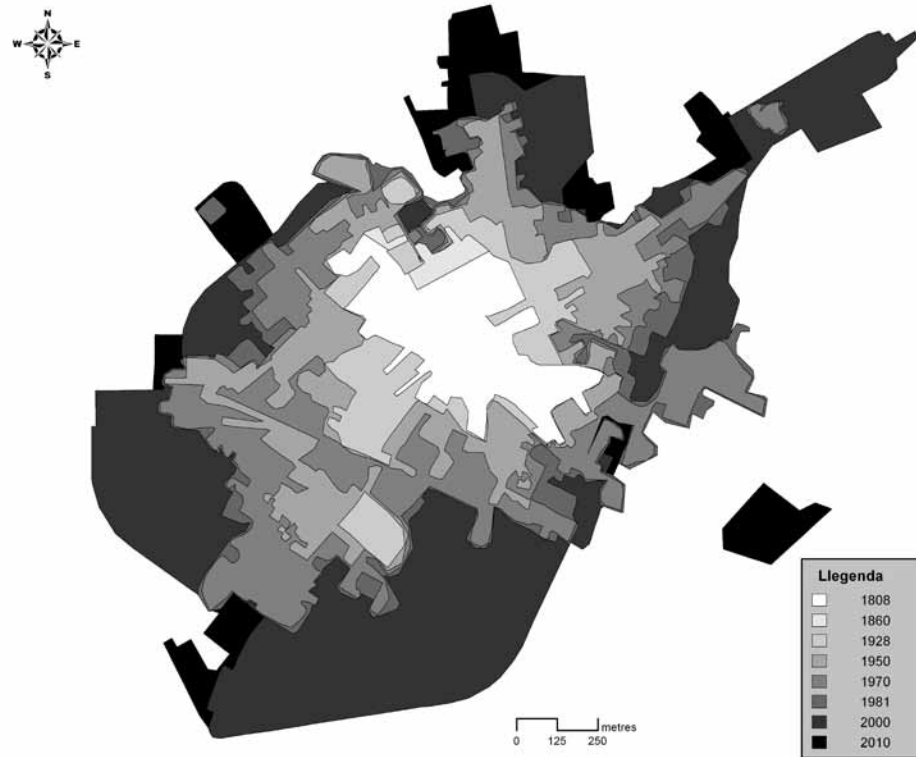
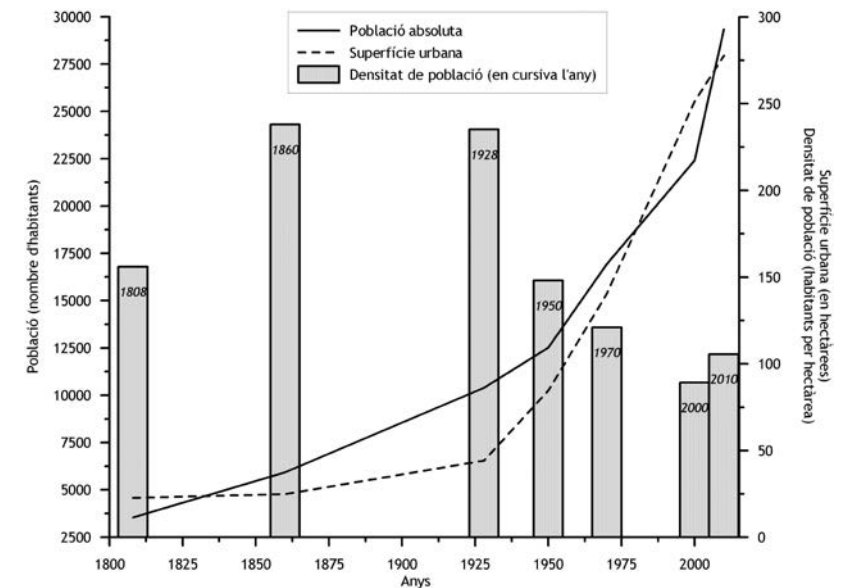

Figura 3. Evolució espaciotemporal del nucli urbà d'Inca entre 1808 i 2010

Quant a l'evolució del teixit urbà, si bé seria possible resseguir el creixement del nucli d'Inca des del segle XIII, l'entramat urbà estava ben consolidat durant el segle XIV. Superat el segle XVI, Joan Dameto assigna al terme d'Inca una població de més de 1.000 veïns (superior o entorn als 5.000 habitants), a l'any 1632, que féu que Inca fos el segon municipi de Mallorca quant a població. Emperò, la pesta del 1652 reduïa a menys de la meitat la població de la vila i provocava la fugida de part dels habitants. Segons Barberi, entre el 10 de maig i el 10 d'agost de 1652, hi havia 2.347 defuncions, una xifra que podria augmentar-se fins a 3.741 (apèndix històric,

pàg. 18 i 20). El consegüent impacte en la demografia ocasionava, sens dubte, l'estancament de la població i del creixement urbà. Segons el mateix Barberi, l'any 1805, la població assolí els 3.538 habitants.

Amb tot, el plànol representa una ciutat poc evolucionada des de mitjans segle XVII. La recuperació s'ha de situar durant el segle XVIII. Cal considerar que el segle XIX suposà l'inici de la configuració urbanística de la ciutat actual, com a conseqüència de la revolució industrial, que comportà una concentració de la població. Així, del 1805 al 1930 la població creixia gairebé un 300 % (figura 4 i taula 2). Aquesta conjuntura social i econòmica suposà el necessari creixement urbanístic de la ciutat. A final del segle XIX es duen a terme les primeres urbanitzacions, o sigui, els projectes d'alineacions ajustades als límits de cada propietat; urbanitzacions que es diferencien del casc antic per l'ortogonalitat de les parcel·lacions.

ANY	SUPERFÍCIE URBANA (HECTÀREES)	POBLACIÓ (HABITANTS/ANY)	DENSITAT DE POBLACIÓ (HABITANTS PER HECTÀREA)
1808	22,7	3.538 (1805)	156
1860	24,9	5.926 (1857)	238
1928	44,2	10.398 (1930)	235
1950	84,6	12.522 (1950)	148
1970	140,4	16.930 (1970)	121
2000	251,2	22.402 (2000)	89
2010	277,7	29.321 (2010)	106

Figura 4 i taula 2. Evolució de la superfície ocupada pel nucli urbà d'Inca i la seva relació amb la població entre 1808 i 2010

Inicialment, entre 1808 i 1860, el creixement urbanístic és poc significatiu, tot i que de manera notable la densitat urbana per mor d'un increment de la població de l'ordre del 60 % (entre 1805 i 1857).

De 1860 a 1928 el creixement urbanístic comença a expandir-se més enllà del turó on s'ubica el casc antic. Cap al sud, l'expansió s'estén cap a l'estació ferroviària inaugurada vora l'antic camí de Palma l'any 1875. S'urbanitzaven els actuals carrers de Ponent, Ramon Llull, Joanot Colom, Malferits, i es prolonguen fins a l'Estació els carrers Fondo (actual Antoni Fluxà), carretera de Palma (actual General Luque), Pou d'en Morro (actual Bisbe Llompart), Mercaderies i el tram de l'avinguda de les Germanies entre Sant Domingo i l'actual Antoni Torrandell. Cap al nord, s'ampliava el Camp d'Oca, tot seguint l'eix de l'antic camí d'Alcúdia.

En el període 1928-1950, la superfície urbana es duplicava expandint-se en totes les direccions. La nova barriada de Crist Rei creixia als voltants del Quarter General Luque, i començaven a configurar-se les noves barriades des Blanquer, So na Monda i es Cós. És el moment en què es perden elements arquitectònics històrics, com es Rentadors des Pla de sa Font i molts d'altres símbols, com la cobertura del torrent de Cantabou causant la desaparició dels ponts que travessaven aquest curs fluvial per anar a Ciutat i al cementeri. A la figura 4 s'observa una inflexió marcada en la dinàmica evolutiva de la superfície urbana, de manera que, des del 1928 fins al 2000, la superfície urbana exhibeix un increment major que el de la població absoluta. Aquest fet repercuteix en la densitat de població, la qual experimenta, entre 1928 i 1950, un descens del 37 %; mentre que la disminució entre 1928 i 2000 és del 62 %.

De 1950 a 1970, l'expansió encetada durant el període anterior restava consolidada i continuava sense cap tipus d'ordenació, especialment a les barriades de Crist Rei i des Blanquer. La disminució de la densitat de població es moderava, i fou només del 19 % entre ambdós anys.

De 1970 al 2000, es consolidava la urbanització de la barriada des Blanquer. No obstant això, el tret més destacat és la irrupció d'un nou model d'urbanització, fonamentat en la creació de sòl industrial i residencial extensiu, que gairebé duplicava la superfície urbana i accentuava el descens de la densitat de població, del 34 % entre ambdós anys. En aquest sentit, durant la dècada de 1990 es creaven el polígon industrial de Can Matzarí i les urbanitzacions residencials de Crist Rei Nou i de So na Monda. El resultat no és altre que un increment del 79 % de la superfície urbana que contrasta amb el 34 % d'increment de la població.

Finalment, del 2000 al 2010, es produïa un nou canvi en el model de creixement urbanístic. La superfície urbana només s'incrementava un 11 %, mentre que la població ho feia en un 31 %, amb el resultat d'un increment de la densitat de població per primera vegada des de 1928. Són els anys en què es desenvolupava l'anomenat *boom* de la construcció i es consolidaven les urbanitzacions creades a les darreries del segle xx.

9. Conclusions

En primer lloc, el plànol d'Inca és obra de Sebastià Sans, l'any 1808, i és la primera imatge de la planimetria del nucli urbà. La seva realització s'ha d'emmarcar en el context de les iniciatives de tipus cartogràfic i geogràfic tant del mapa de Mallorca, patrocinat per Antoni Despuig, com de l'aixecament dels plànols dels pobles de Mallorca, per part de Jeroni de Berard, dels quals seria una continuació.

En segon lloc, el gravat del plànol de Sebastià Sans fou incorporat per Josep Barberi com a complement de l'edició de la vida de sor Clara Andreu i de l'apèndix històric d'Inca (1807). Sebastià Sans

fou col·laborador de Jeroni de Berard, i és indiscutible l'existència dels contactes i la relació entre Josep Barberi, Sebastià Sans, Jeroni de Berard i Antoni Despuig. El plànol és útil per acompanyar la compilació de caràcter historicogeogràfic feta per Josep Barberi en l'apèndix històric d'Inca (1807). La seva inclusió conjunta amb la biografia d'una religiosa respon no només a una concepció general per part de Josep Barberi, sinó també a les vicissituds del procés d'edició.

El plànol mostra l'estat de l'estructura urbana a principi del segle XIX, poc evolucionada des de mitjan segle XVII. La georeferenciació ha permès conèixer l'evolució de la trama urbana del casc antic i ha possibilitat asseverar que es tracta d'una planta d'origen medieval que ha patit modificacions puntuals a partir de l'enderrocament d'illetes per a la creació de carrers i places. Així mateix, la georeferenciació ha fet possible dur a terme una anàlisi espaciotemporal de la geografia urbana d'Inca entre 1808 i 2010, comparant el creixement de superfície urbana amb variables demogràfiques. S'han establert quatre fases d'evolució urbana que responen a quatre models socioeconòmics diferenciats:

- 1) Inici de l'activitat industrial (1808-1860). La població absoluta experimenta un increment fonamentat en la incipient revolució industrial, però sense canvis estructurals en l'extensió urbana, fet que provoca que la densitat de població sigui la major del període analitzat.
- 2) Creixement de l'activitat industrial (1860-1928). S'enceta l'eixample del casc antic seguint l'eix de la carretera Palma-Alcúdia propiciat per la inauguració de l'estació ferroviària (1875). La superfície urbana es veia duplicada, però també la població gràcies al creixement industrial i la millora de les xarxes de transport.
- 3) Maduresa de l'activitat industrial (1928-1970). En aquest període, es produeix el major creixement urbà, gràcies a la consolidació de la indústria sabatera, conformant-se una ampla zona d'eixample, que es tradueix en una ocupació de caràcter extensiu i en altura en la qual els usos residencials, industrials i comercials conviuen. La superfície ocupada es triplica i es construeixen els edificis de major altura que configuren l'*skyline* o línia d'horitzó artificial dibuixada per l'estructura de conjunt de la ciutat actual.
- 4) Declivi de l'activitat industrial (1970-2000). La crisi econòmica dels anys 1970 suposa una inflexió en la indústria sabatera, la qual cosa provoca la desaparició de la major part de les empreses i la deslocalització dels processos productius.¹³ Paral·lelament, la planificació urbana té com a conseqüència l'ordenació i la separació dels usos residencial, industrial i comercial tot generant un creixement del 79 % de la superfície urbana. Mentrestant, el creixement de la població s'estabilitza.
- 5) El *boom* de la construcció (2000-2010). Una nova millora en la xarxa de transports de l'illa de Mallorca, juntament amb l'economia especulativa, propiciava –entre d'altres– un increment notable de la població que es fonamentava en la consolidació de les urbanitzacions creades en la fase anterior. Tot plegat, fa que la densitat de població s'incrementi per primera vegada des de 1928.

Per acabar, el plànol de Sebastià Sans de 1808 ha permès esbossar l'evolució urbana –condicionada per les variables geoeconòmiques– d'Inca durant els darrers dos-cents anys. Nogensmenys, la planta urbana del 1808 representa no més del 10 % de l'ocupació actual del nucli urbà. Aquesta conclusió, més els importants canvis socioeconòmics actuals, exigeixen d'aprofundir en la recerca encetada, per tal d'oferir unes eines fonamentades en criteris científics que contribueixin a planificar l'Inca del futur.

¹³ Vegeu en aquest mateix volum la comunicació presentada per Àlvar Sanz i Joan Estrany: "Des Mercantil a la vida d'ultramar. Migracions a l'Inca de postguerra."

Bibliografía

- AUTORS DIVERSOS (2000). *Inca, un segle ciutat 1990-2000*. Inca: Ajuntament d'Inca.
- BARBERI, Josef (1807). *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa Geronima en el Monasterio de San Bartolomé de la Villa de Inca, con un apendice historico de dicha villa*. Mallorca: en la imprenta de Melchor Guasp. Año MDCCCVII.
- BENÍTEZ, Josep; PIERAS, Miquel; RAYÓ, Pere; VIVES, Francesca (1999). *Inca. Guia dels pobles de Mallorca*. Mallorca: Hora Nova SA.
- BENÍTEZ MAIRATA, Josep; GINARD BUJOSA, Antoni; VIVES AMER, Francisca (1997). "Inca, 1785-1789. Una visió històrico-topogràfica" a *III Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca. Pàg. 89-103.
- BERARD, Gerónimo de [1789] (edició de 1983). *Viaje a las Villas de Mallorca 1789*. [Edició a cura de Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ]. Palma: Ajuntament de Palma.
- BOVER, Joaquín María [1836-1839]. *Miscelanea o Compilacion de tratados, memorias y documentos, para formar una historia critica de la isla de Mallorca. Tomo IX. Banyalbufar, Año de 1836* (manuscrit de la Biblioteca Bartomeu March Servera, Palma).
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María (1842). *Memoria biografica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Palma: Imprenta Nacional á cargo de Don Juan Guasp y Pascual.
- BOVER, Joaquín María (1868). *Biblioteca de Escritores Baleares*. Palma: Imprenta de P. J. Gelabert (2 toms).
- ESTRANY BERTOS, Joan (2000). "Evolució urbana i torrents: 100 anys de difícil convivència" a *V Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca. Pàg. 65-70.
- DESPUIG Y DAMETO, Antonio (1816). *Vida de la beata Catalina Tomás religiosa profesada en el monasterio de Santa Maria Magdalena de la Ciudad de Palma capital del Reyno de Mallorca / la escribió el Emo y Excmo. Sr. D. Antonio Despuig y Dameto; y la publica el Dr. D. Josef Barberi presbítero beneficiado en la Sta. Iglesia*. En Mallorca en la imprenta de Felipe Guasp. Año 1816.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2009). "Antoni Despuig i Dameto, el mapa de Mallorca (1784-1785) i la Societat d'Amics del País" a *Cuadernos de Geografía* [Universitat de València], 86, 241-260.
- JUAN TOUS, Jerónimo (1977). *Grabadores mallorquines*. Palma: Diputació Provincial de Balears. Instituto de Estudios Baleáricos. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- LLABRÉS QUINTANA, Gabriel (1890). "D. Gerónimo Berard y sus planos" a *BSAL*, III, 306-308.
- MOLL BLANES, Isabel; VIDAL HERNÁNDEZ, Josep M. (Dir.). *Història de la Ciència a les Illes Balears*. Volum III. *La Il·lustració*. Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació.
- PIERAS SALOM, Gabriel (1980). "En Berard descriu Inca" a *Dijous*, núm. 315-320 (octubre - novembre de 1980).
- PIERAS SALOM, Gabriel (1986). *Breu història d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca.
- TALLADAS, Francisco (1815) [Edició de 2009]. *Historia de la villa de Campos en la isla de Mallorca*. [Campos]: Ajuntament de Campos; Institut d'Estudis Baleàrics [Edició facsímil].

Notas del Censo de población de la ciudad de Inca (año 1900) 2ª parte

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Blanca M. Buades García

1. Introducción

Esta comunicación es la segunda parte y final de "Notas del censo de población de la ciudad de Inca del año 1900".

Comprende el Cuartel 3º, llamado de San Francisco, el Cuartel 4º llamado de la Iglesia Parroquial y una parte foránea (rústica) distribuida en 5 distritos. Se siguen las mismas pautas empleadas en la primera parte; número de personas junto a su edad, profesión u oficio; casas habitadas, casas vacías, casas en construcción, solares, cocheras y accesorios; bodegas, tahonas, tiendas, fábricas, etc.; la parte foránea, con sus fincas rústicas numeradas y generalmente rotuladas con el apodo del propietario; el número de personas que saben leer y escribir, las que saben leer, pero no escribir, y las analfabetas, que eran multitud.

Censo municipal del Cuartel n.º 3, llamado de "San Francisco", de la ciudad de Inca (1900)

Comprende 2 plazas y 22 calles:

Calle Comercio	Calle de Pasajeros	Calle de Ramón Llull
Calle de Muntanera	Calle de la Esperanza	Calle de la Murta
Plaza del Mercado	Calle de Mallorca	Calle del Ángel
Calle de la Cruz	Calle de Pons	Calle de la Paz
Calle del Pozo d'en Morro	Calle de Malferits	Calle del Capitán
Calle del Recreo	Calle del Torrente	Calle de Corró
Calle de Cometas	Calle de Torreta	Calle de Salord
Plaza de San Francisco	Calle del Trinquete	Calle de la Perla